

सिक्किमका काजी युक्ला थुपको नेपालमा शरण

धनवज्र वज्राचार्य

टेकबहादुर श्रेष्ठ

हिमाली देश सिक्किमसँग नेपालको राजनैतिक, धार्मिक, सामाजिक आदि सम्बन्ध निकै अघिदेखि रहनु स्वामाविक छ । तर नेपाल र सिक्किमको सम्बन्धको सिलसिलेवार प्रामाणिक विवरण प्रकाशमा आउन सकेको छैन । फाटफुट विवरण मात्र प्रकाशमा आउन सकेको छ । यस विषयमा सोजी गरी प्रामाणिक विवरण तयार गर्दै जानु अभीष्ट छ ।

नेपालको सिक्किमसँग राजनैतिकमन्दा धार्मिक सम्बन्ध प्राचीन देखापरेको छ । मध्यकालमा राजनैतिक दृष्टिले नेपाल छिन्नभिन्न भएपनि त्यसवेला पनि नेपालका केही राज्यको सिक्किमसँग धार्मिक सम्बन्ध रहेको थियो । उदाहरणार्थ राजा सिद्धिनरसिंहमल्ल र श्रीनिवासमल्लको पालामा ललितपुर राज्यको सिक्किमसँग रहेको धार्मिक सम्बन्धलाई आल्याउन सकिन्छ । ललितपुर राज्यको सीमा त्यति विस्तृत थिएन । उपत्यकाबाहेक टिस्टुङ्ग पालुङ्ग आदि दक्षिण-पश्चिम मेकमा मात्र यस राज्यको केही विस्तार रहेको थियो । यस कारण सिक्किमसँग यस राज्यको सीमा जोडिने त कुरा थिएन । तर बाँदमागीहल्ले विशेष गरी मानिआएका प्रसिद्ध राता मत्स्येन्द्रनाथको मन्दिर ललितपुर राज्यमा परेको हुँदा ललितपुरको सिक्किमसँग सम्बन्ध रहेथ्यो । महायानी बाँद जगत्मा अवलोकितेश्वरको ठूलो मान्यता रहेको पाइन्छ । बाँद लामाहरूमा पनि अवलोकितेश्वरको मान्यता निकै रहेको छ । नेपालका अवलोकितेश्वरहरूमा राता मत्स्येन्द्रनाथको विशेष स्थान रहेको हुँदा तिनको दर्शन पूजनका लागि तिब्बत, सिक्किम मेकका मक्तहरू पनि सिक्किम आउँथे । फेरि राजा सिद्धिनरसिंहमल्ल र श्रीनिवासमल्लको पालामा ललितपुर राज्यको धार्मिक-रवाफ पनि केही बढेको थियो । त्यस वेलाको गुहारयुगे राजनीतिमा श्रीनिवासमल्लहल्ले निकै प्रभाव जमाएथे^१ । यसो हुँदा पनि त्यस ताका ललितपुरको सिक्किमसँग सम्बन्ध कायम भएको हुन सक्छ । जे होस्; तात्कालिक सिक्किमका राजाले प्रशस्त खर्च गरी राता मत्स्येन्द्रनाथको रथमा सुनका तोरण आदि कृति राख्न लाएथे । यस सम्बन्धी तात्कालिक विवरण पाइन्छ^२ ।

श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहको अथक प्रयासले नेपालको एकीकरण हुन थालेपछि नेपालको सिक्किमसँग सोफो सीमा जोडियो । यसपछि नेपालको सिक्किमसँग राजनैतिक गतिविधि पनि बढ्यो । उता एकीकरण अभियान शुरू भइरहेको ताका सिक्किमले विजयपुरका सेनराजाको कमजोरीबाट लाभ उठाई पूर्वी नेपालको केही इलाका कब्जा गर्ने प्रयास गरेथ्यो^३ । यता चौदण्डी विजयपुर कब्जा गरी गौरखाली सैन्य अगाडि बढेपछि अवस्थामा अन्तर आयो । त्यस वेला पल्लो किरातमेकका केही प्रमुख व्यक्ति भागी सिक्किममा शरण लिन पुगे । तिनीहरूलाई

नियन्त्रण गर्नु आवश्यक हुँदा त्यस वेला सिक्किमसँग नेपालको युद्ध हुने सम्भावना देखाप-यो । तर श्री ५ पृथ्वीनारायण शाह दूरदर्शी राजनीतिज्ञ थिए । नेपालको एकीकरण गर्नु उनको अभीष्ट थियो; नेपाल राज्यको विस्तार गर्दै जाने उनको लक्ष्य थिएन । यस सम्बन्धमा श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहको दृष्टिकोण स्पष्ट थियो । हिन्दूपति सेन राजाहरूको राज्यसीमा तिष्टासम्म रहेको हुँदा उनी त्यहाँसम्म मात्र बढ्न चाहन्थे । त्यताबाट बढेर सिक्किमको मूलभूमिमा आक्रमण नगर्ने उक्तो निश्चित योजना थियो । तर सिक्किमले कब्जा गरिराखेको पूर्वी नेपालको इलाका फिर्ता लिने भने उनले निश्चित गरेका थिए । साथै पल्लो किरातबाट मागी सिक्किममा शरण लिन पुगेकाहरूलाई सिक्किमले नेपाललाई सुम्पोस् मनी उनी चाहन्थे । यी कुरा मिलाई सन्धि गर्ने उनले विश्वामित्र उपाध्याय गङ्गानन्द आचार्य आदिको दूत-मण्डल सिक्किम पठाएथे । यस कुरामा सिक्किमले सम्झौता गर्ने विचार नगरी सिचोल फि-के सिक्किमउपर आक्रमण गर्नुपर्ने सम्भावना पनि उनले देखेका थिए । तर मरसक सिक्किमसँग बलप्रयोग गर्ने नपरोस् मनी उनी चाहन्थे । योगी मगवन्तनाथलाई र पूर्वतिरको काजमा संलग्न अभिमानसिंह बस्नेत आदि मारादारहरूलाई लेखेका पत्रमा पृथ्वीनारायण शाहको सिक्किम-प्रतिको उक्त नीति स्पष्ट रूपमा देखापर्छ । विचारार्थ तिनको अलिकता मागको उद्धारण यहाँ दिनु प्रासङ्गिक देखिन्छ -

‘किरातको अम्कल मदेश पहाड मोट जति थियो, आफ्ना आशीर्वादले सबै फत्य मयो, मध्येशमहाँ कनकाई नदी पहाडमाहाँ सामाणालो तमोर नदीको साध लाग्यो, मानिस काट्न पाह्येनन्, माग्यो, कति मोगलानातिर गयो, कति सुष्मिमतियर गयो, ---बाकी सुष्मिसँग हाम्रो घा हुन लागिरहेछ, घा बन्दादेखि किरातबाट मागी जान्याकन पकरेर हामिलाई साँपिदिन्याछ, घा नबन्दा अब हामिले सुष्मिसँग लड्नुपन्याँछ, सुष्मि आहजाला आफ्ना आशीर्वादले कत्तु गराला, --- उप्रान्त हाम्रा विश्वामित्र पाध्या गङ्गानन्द आचार्य सुष्मि गयाका छन्’

(वि.सं. १८३१ माद्रमा योगी मगवन्तनाथलाई लेखेको पत्रबाट^४)

‘इस्लिम्बा चाथापुसम्म जति हाम्रो फौज पुग्यो त अब त्या जग्गा छोड्नुहुँन बलिया गरि गढि ताँहि बनाउनाछन् बनाव, वाँकि इस्लिम्बा चाथापुसम्म हाम्रो अम्कल मयापछि कनकापूर्व तिष्टापश्चिम पनि अम्कल गरिहाल्न्याहो, घटिया देस् आफुले णाईकन आमद हुन्या बढिया देस छोडनाको प्रयोजन केही होईन, अम्कल गर्थे हो, तर इस्लिम्बा चाथापु साध गरिकन पनि सुष्मिले हामीसँग घाये गर्न पस्यो, कटकू गर्नामहा पसेन त कनका हेरि बेफनी तर्नु, इस्लिम्बा चाथापु लिँदा सुष्मि चकिणयो, घा तोडिहाल्यो त आणिर तेत्ति-महा पनि चटकिणयो त मधेस छोडन्या होइन, हिंदुपतिको साध तिष्टासम्म चाँडे गरिहाल्न्या हो, यो काज वुफनु ताँहि प-याको छ । --- वाँकी इस्लिम्बा चाथापुदेखि पुढो अम्कल गर्न जानु हुँन, सुष्मि अईलाग्या एका ठाउँ बनाईकन कत्तु गर्थे चाँजो गर, सुष्मिमका

पुराना देशमहा गया माथि लासासंग बिग्रन जाला, तसुअर्थे उपल्ला मुष्णतिर लासाका दसमहा चार अंगुल पनि सांध चापनुहैन, प्रजालाई दुष् दिनु पनि हैन । सुष्णिमका पुराना देशमहा पनि जानु हैन:

(वि.सं. १८३१ आश्विनमा अभिमानसिंहहल्लाई लेखेको पत्रबाट^५)

यसरी पृथ्वीनारायण शाहले सिक्किमसंगको सन्तुलन मिलाएका थिए । तर सीमाना जोडिएका देश हुंदा नेपाल र सिक्किममा बराबर घटेका घटनाहरूको असर यी दुइ देशको सम्बन्धमा पनि स्वभावतः परिरह्यो । यसकारण कहिले नेपालले सिक्किममाथि प्रभाव फालाउने र कहिले सिक्किमले नेपालको पूर्वी भागमा प्रभाव जमाउने जस्ता घटना घटिनै रहे । प्रस्तुत निबन्धमा त्यस्ता सबै घटनाको चर्चा गर्नु प्रसङ्ग प्राप्त हैन । एक दुइ घटनाको मात्र संक्षिप्त चर्चा यहाँ गर्नुपरेको छ । जसबाट प्रस्तुत विषयको पृष्ठभूमि बुझ्न मद्दत मिलोस् ।

वि.सं. १८४८ मा नेपाली सेना उता पश्चिमतिर गढवाल पुगिरहेको थियो; यता तिब्बतसंगको लडाईंमा नेपाली सेनाले डिगर्चा जितेथ्यो; अनि तिब्बतको मद्दतको लागि चिनिया फौज तिब्बतमा आइपुगेको थियो । यस अवस्थामा तिब्बतले सिक्किमलाई उठाएर नेपालको पल्लो किरातमा विद्रोह मच्चाइदियो । पल्लो किरातका लिम्बू आदिलाई मड्काएर सात आठ हजार फौज लिई सिक्किमले चयनपुर सिद्धपोखरीमा आक्रमण ग-यो । तर नेपाली सेनाले यस आक्रमणलाई विफल तुल्याइदियो^६ । यस्तै घटनाको प्रसङ्गमा नेपालले पनि सिक्किमका केही प्रदेश कब्जा गरेथ्यो^७ । नेपाल-अंग्रेजयुद्ध पहिँ ती प्रदेश नेपालले अंग्रेजसरकारलाई सुम्पि दिनुपरेथ्यो^८ । सुगौलीसन्धिपछि अंग्रेजसरकारले सिक्किमसंग सन्धि गरी ती प्रदेश सिक्किमलाई सुम्पिदिइएका थिए^९ । नेपालले सिक्किममा गढबडी मचाउनेहैन तथा नेपाल र सिक्किमको बीचमा कलह वा मतमिन्नता पैदा भए त्यसको समाधान अंग्रेजसरकारको मध्यस्थतामा गरिनेछ भन्ने शर्त पनि सुगौली-सन्धिसँग परेको छ । यस्तै भावको शर्त सिक्किमसंग गरेको सन्धिसँग पनि परेको छ ।

यसरी नेपाल र सिक्किमको सीमाविवाद नउठोस् भन्ने प्रयत्न गरिएको थियो तापनि सिक्किम सरकार चिन्तित नै थियो । यसै हुंदा तिब्बततिरबाट पनि आक्रमण गरिने डर नहोस्; नेपालबाट पनि डर नहोस् भन्ने विचारले वि.सं. १८८३ तिर सिक्किमका राजाले पुरानो राजधानीलाई नै अन्त सुरदाित ठाउँमा सार्ने योजना बनाए । यस कुरामा सिक्किमका तात्कालिक देवान (मुख्यमन्त्री) सहमत भएनन् । राजाका मामा हुंदा ती देवान पनि शक्तिशाली व्यक्ति थिए । यसरी राजा र देवानमा उग्र कलह देखाप-यो । यसै प्रसङ्गमा सपरिवार देवानको वध गराइयो^{१०} ।

यस घटनाको असर नेपाल र सिक्किमको सम्बन्धमा पनि प-यो । ती देवानको वध गराइएपछि उनका भतिजा काजी युक्ला थुप सपरिवार सिक्किमबाट भागेर आई नेपालमा शरण पर्न आए । उनका साथमा लेप्चा, लिम्बू, सुब्बा आदि आठ शय जति सिक्किमवासीहरू

पनि नेपालमा शरण पर्ने आए । सुगौलीसन्धिको फलस्वरूप मेचीदेखि पूर्वातिरका प्रदेश गुमाउनु-परेको कुरा नेपाल सरकारलाई खटकिरहेको थियो । यस कारण नेपाल सरकारले काजी युक्ला थुप र उनका साथ शरण लिन आएका सिक्किमवासीहरूलाई सुशीसाथ शरण दियो । यिनी-हरूबाट दुइ कुराको लाम उठाउने विचार नेपाल सरकारले ग-यो । पहिलो - यिनीहरूमाफत सिक्किममा आफ्नो राजनैतिक प्रभाव फैलाउने । दोस्रो - यी शरणार्थीहरू र भविष्यमा आउने यस्तै अरु शरणार्थीहरूबाट जनशक्ति प्राप्त गरी इलाममेकका इलाका आवाद गराउने । यसो हुँदा नेपाल सरकारले काजी युक्ला थुप परिवारलाई क्रमशः अनेक सुबिधा प्रदान गर्थ्यो । काजी युक्ला थुपका वंशज पद्मचन्द्र लेप्चासँग नेपाल सरकारले वेला वेलामा लेखिदिएका लाल-मोहर आदि केही सकल पत्रहरू रहेका छन्^{११} । ती पत्रहरूबाट तात्कालिक निकै कुरा बुझ्न मद्दत पाइन्छ । विचारार्थी ती पत्रमा परेका कुराको केही चर्चा यहाँ गर्नुपरेको छ ।

पूर्वी नेपाल इलाम मेकमा नियुक्त सुब्बा जयन्त खत्रीले काजी युक्ला थुपहरू नेपाल पसी शरण मागेको कुरा नेपाल सरकारलाई अवगत गराएपछि नेपाल सरकारतर्फबाट जनरल भीमसेन थापा आदि उच्चस्तरका मारादारले उनीहरूलाई शरण दिने स्वीकृति दिई पहिलो पत्र वि.सं. १८८४ ज्येष्ठमा लेखे । त्यस पत्रमा काजी युक्ला थुपलाई 'उप्रान्त सुष्णिम आफ्ना घरमा षाल्बल् पदाँ आफ्ना जाहान बच्चा र अरु रैतिहरूसमेत पिछा पर्ने आयाको विस्तार --- मालुम भयो, अघि पनि त यांहिको होस्. आज पनि निमक् सम्फी आफ्ना जाहान बच्चासमेत रैतिहरू लि पीछा पर्ने आउन्या काम् बढिया गरिहस्.' भनिएको छ । यसबाट काजी युक्ला थुप अघिदेखि नै नेपाल सरकारसँग मिलेका रहेछन्; साथै उनले मित्रमित्रबाट नेपाल सरकारबाट आर्थिक लाम पनि उठाएका थिए भन्ने संकेत पाइन्छ । यसै हुँदा नेपाल सरकारले उनलाई सुशीसाथ शरण दिइएको हो । सुगौलीसन्धिपछि पनि नेपाल सरकार सिक्किममा आफ्नो राजनैतिक प्रभाव फैलाउने दाउमा थियो भन्ने यताबाट थाहा पाइन्छ । हुन पनि यी शरणार्थीहरूमाफत नेपाल सरकारले सिक्किमका इलाकामित्र केही गडबडी पनि उठाएको थियो । तर यसबाट नेपाल सरकारलाई केही लाम भएन । अंग्रेज सरकारले भने यस गडबडीबाट लाम उठा-यो । यसै गडबडीको सिलसिलामा अंग्रेज सरकारले सुन्दर स्वास्थ्यप्रद दार्जिलिङ्ग प्रदेश हात ला-एथ्यो^{१२} ।

वि.सं. १८८५ वैशाखको दोस्रो पत्रमा नेपाल सरकारले काजी युक्ला थुपलाई 'जागीर' दिएको कुरा परेको छ । यी युक्ला थुप आदि सिक्किमवासीहरूलाई शरण दिनामा राजनैतिक बाहेक आर्थिक कारण पनि थियो; यिनीहरूबाट इलाममेकका आवाद नभएका जग्गा आवाद गराउने पनि नेपाल सरकारले विचार गरेको थियो भन्ने चर्चा माथि गरिसकेको छ । त्यस कुराको पुष्टि यस पत्रले पनि गर्छ । 'जागीर' दिँदा प्रायः आवाद जग्गा दिइन्छ । किनभने जागीर पाउने अधिकारीले त्यताबाट उठेको रकमले निश्चित अभिभाराको निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ ।

तर काजी युक्ला थुपलाई दिइएको जागीर आवाद जग्गाको रूपमा थिएन । यस हक्कापत्रमा त्यसको स्पष्ट उल्लेख परेको छ; साथै 'मोट मोगलानाबाट रति ल्याई जगाको तरदुद तलास गरी --- मोग्य गर ' मन्ने पनि उल्लेख परेको छ ।

वि.सं. १८८६ ज्येष्ठको अर्को पत्रबाट काजी युक्ला थुपका साथमा आएका सिक्किमवासी-हल्ले त्यस वेला जम्मा १०१ घर बसाएका थिए मन्ने थाहा पाइन्छ । उनीहल्लाई बाँफा रैकर जग्गा दिइएका थिए; उनीहल्लाई निकै रकमहरू माफ गरिएका थिए; केही घरले एक रूपैयाको दरले श्रीनाथकम्पनीलाई दस्तूर बुफाउनुपर्थ्यो; केही घरलाई त्यो पनि माफ थियो मन्ने पनि त्यस पत्रबाट बुफिन्छ । आवाद नभएका पूर्वी भेक आवाद गर्ने उद्देश्य हुँदा '---बस्ति बसाइ जमा आवाद गुलजार गरि वस ' मन्ने पनि त्यस पत्रमा लेखिएको' छ ।

वि.सं. १८८७ श्रावणको अर्को पत्रमा काजी युक्ला थुपले श्री ५ महाराजाधिराजको दर्शन भेट गर्ने विन्ति चढाएकोमा 'आफ्ना चाहिन्या मानिस ली दसै अघि येक फेरा हाम्रा हजूरमा आउनुया काम गर' मनी स्वीकृति दिइएको कुरा परेको छ । यसरी काजी युक्ला थुप काठमाडौं राजधानीमा पनि आएका थिए मन्ने थाहा पाइन्छ ।

यसै गरी काजी युक्ला थुप र उनका वंशजहल्लाई समेत नेपाल सरकारले अनेक सुबिधा दिंदै गएको थियो । मानाचावलको बन्दोवस्त, गादीमुमारख चुमावन जस्ता रकम कलम समेतको माफनी, ठेकस्थिति आदि सुबिधा गरिदिइएका थिए । राणाशासकहल्ले पनि उक्त सुबिधा धामिदिएका थिए । सिक्किमसम्बन्धी मामिलामा पछि सम्म पनि युक्ला थुपका वंशजहल्ले नेपाल सरकारको सेवा गर्दै आएका थिए । १९४२ सालको गादीमुखारख माफ गरी लेखिदिइएको पत्रमा 'दोसाधमा बसी सर्कारबाट परीआयको टहल गन्या हुनाले ४२ सालमा लाग्याको गादी-ममारण माफ गरी बकस्याको छ' मनिएको हुनाले उक्त कुरा थाहा पाइन्छ ।

यसरी काजी युक्ला थुपले नेपाल सरकारबाट प्रोत्साहन पाएका हुँदा उनले इलाम फिक्कलनिर आफ्नो मूल वासस्थान बनाए । त्यहाँ उनले निकै ठूलो भवन पनि बनाउन लाए । जुन भवन जीर्ण अवस्थामा अहिलेसम्म मौजूद छ । सो भवन तीन तलाको छ । त्यस भवनको पछाडिको आधा भाग मत्किसकेको छ । त्यस भवनमा पुरानो नेपालीशैलीका काठका ठूलठूला ढोका रहेका छन्; काठको बाँदली रहेको छ । त्यस भवनमा ढुङ्गा र पक्की ईटका गाँडा रहेका छन् । त्यस भवनको मोहडाको एक ठूलो कोठालाई 'गुम्बा' को रूप दिइएको छ । त्यहाँ डेढ हात जति अग्लो पद्मासन बुद्धमूर्ति रहेको छ । त्यहाँ केही बौद्ध ग्रन्थहरू, पुराना बाजाहरू र पूजासम्बन्धी माँडाकुँडाहरू पनि रहेका छन् । यस गुम्बाका भित्ताहरू रंगिन भित्तिचित्रहल्ले सजाइएका छन् । त्यहाँ विभिन्न मुद्रामा बुद्धमूर्तिहरू चित्रित छन् । यस गुम्बामा पहिले लामाहरूद्वारा नित्य पूजा पाठ हुन्थ्यो मन्ने सुनिन्छ । दुइतिर लहरै लामाहरू बस्न बनाइएका आसनीहल्ले उक्त कुराको संफना अफ दिलाइरहेका छन् । तर हाल वर्षाको एक पटक मात्र पूजापाठ हुन्छ । हाल यहाँ पूजा पाठ गर्ने स्थायी लामा नहुँदा पूजा पाठ गर्नुपर्दा फेनसौंग गुम्बाका लामा बोलाइन्छन् ।

यसरी काजी युक्ला थुप परिवारको त्यो भवन र गुम्बा वास्तुक्लाको दृष्टिले मध्यम-खालको मात्र छ तापनि शुहमा यो निकै आकर्षक हुंदो हो भनी सजिलैसंग अनुमान गर्न सकिन्छ । केही काल यता आएर भने त्यसको अवनति शुरू भयो र सो जीर्ण अवस्थामा पुगिसकेको छ ।

युक्ला थुप र उनका वंशजहरूलाई नेपाल सरकारतार्फबाट लेखी दिइएका पत्रहरू

(१)

श्रीदुर्गा

१. स्वस्ति श्रीमच्चौतरिया प्राणसाह श्रीजनरल भीमसेन थापा श्रीकाजी -
२. दलभन्जन्पाडे श्रीकाजी भक्तवीर थापाकस्य पत्रम् ---
३. आगे काजी युक्ला थुपके यथोचित् उप्रांत सुष्मि आफ्ना घर -
४. मा षल्क् पदाँ आफ्ना जाहान बच्चा र अरू रैतिहरूसमेते पिहा -
५. पर्न आयाको विस्तार सुवा जयन्त षतृबाट सबै विस्तार मालुम भ -
६. यो. अधि पनि त आहिको होस्. आज पनि निमक् सम्फनी आफ्ना -
७. जाहान बच्चासमेत् रैतिहरू लि पीहा पर्न आउन्या काम् बढिया ग -
८. रिहस्. बसन्या जगहहरूको बन्दोवस्त गरिदिनु भनी सुवा जयन्त -
९. षात्रिलाइ लेषि गयाको छ. बन्दोवस्त हुन्यैछ. आफ्ना षातिर्जमासंग -
१०. सुवासंग सामिल् भै बसन्या काम् गर श्रीहजुरमा विन्ति पारि षातीर्जे -
११. माको लालमोहर पनि भै आउन्या काम होला. इति संवत् १८८४ -
१२. शाल ज्येष्ठ सुदि ६ रोज ६ शुभम् - - -

(२)

श्रीदुर्गाज्यू

१. स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराजकस्य हक्का - - -
२. आगे काजी युक्ला थुपके जिल्लै मोरंग मोतालुकै इलाम गढी प्रग -
३. न्ना धाईजानमध्ये विरगनदीदेष्णि पूर्व. पहाडदेष्णि दक्षिण टेमन -
४. दिदेष्णि पश्चिम वाइसावाडीका सिमानादेष्णि उत्तर. एति चारक्ला -
५. भित्रको कालाबंजर मतलक वैरान केही पैदावार नहुन्या जंगला -
६. हजारादार जागीरदारले मोजरा मागनुपन्याँ बाफो पन्याको माजे -
७. मदनपूर ससीम १ तलाई जागीर गरीबकस्याँ. आफ्ना षातीरज्मा -
८. संग मोट मोगलानाबाट रैति ल्याई जगाको तरदुद तलास गरि हा -
९. प्रा नीमकको सोफो चिताई फाकफोक् अडामा नया श्रीनाथ कं -
१०. पनीका साथ हाजीर हजु रही कंपनीलाई भनी मयाको जगा गुल -

११. जार गरि जागीर गाउ ली भोग्य गर. इति सम्बत् १८८५ साल मि -
 १२. ति वैशाख वदि ७ रोज २ शुभम् ---

मार्फत - दलमन्जन पाडे मार्फत भीमसेन थापा मार्फत फत्त्यजङ्ग साह
 मार्फत - रणजोर थापा मार्फत उदयगिरि मार्फत कुलमानसिंह बस्न्यात

१. स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्र चुडामणिनरनारायणोत्थादिविविधविह्वावली -
२. विराजमान मानोन्नत श्रीमन्महाराजाधिराज श्रीश्रीश्रीमहाराज राजेन्द्र -
३. विक्रम साहवहादुरसम्सेरजडोदेवाना सदा समरविजयिनाम् ---
४. आगे काजि युक्ला थुपके साल ८३ मा तेरा साथमा आयाका लापुच्या रै -
५. ति गैह्लाह जिल्लै चयेन्पुरका अम्बल कर्फोक फाक्फोकमध्ये अ -
६. धि ह्याउनिका जाचमा ठाउठाउमा लिंवु सुवाका ठेकमा दरियाको घ -
७. रबाहेक वाकि नया घर १०१ के अधिदेशिको वाफो रैकर जगामा आ -
८. फना आफना कुटा कोदालाले कमायाको वारि सुवारा णरक घरको सा -
९. उन्या फागु मेकचीन डंडकुंड म-यो आपुताली चाकचकुह वाजवी अ -
१०. स्मानी आमीलानसिवाये राज अंक कल्यानधन धर्माधीकार हाति -
११. का दाति गैडा णाग वच्चा गौरीगाइका सिडो बच्चा रहता वहता एति कल -
१२. मवाहेक राणि तेरा साथका अर्देली घर १० तेरा माइका साथका अर्द -
१३. लि घर ६ तेरा भतिजाको साथका अर्देलि घर ४ जमा घर २० वाहेक
१४. वाकि घर ८१ लाइ घरहि रूपैया ४ का दरले साल ८५ देणि ठेक जमा
१५. रूपैया ३२४ साल बसाल नया श्रीनाथ कंपनीमा दाणिल गर्नु भनि
१६. सुवा जयन्त णत्रिमार्फत भयाको ठेकका मोहरमा सिकस्त हुंदा हाम्रा
१७. हजूरमा आइ विन्ति गर्दा अधि तेरा साथमा आयाका लापुच्या घरम -
१८. ध्ये अर्देलि घर २० थप सिकारि घर ४ जमा घर २४ वाहेक राणी वाकि
१९. रह्याका घर ७७ लाइ घर १ के रूपैया १ का दरले तिर्नु. अब उप्रान्त
२०. पनि तैले तसल्ल्येह, गरि वसायाका लापुच्या घरलाइ तेहि दरसी -
२१. त उठाइ श्रीनाथकंपनीमा सालबसाल दाणिल गरि फाणति लिनु
२२. भनि बन्धेज वाधि मोहोर गरिवकस्याँ. आफ्ना णातीर् जमासित
२३. निमको सोफो गरि वस्ति वसाइ जगा आवाद गुलजार गरि ठे -
२४. क तारि वस इति सम्बत् १८८६ साल मिति ज्येष्ठ वदि ३० रोज २ शुभम्
 मार्फत - भीमसेन थापा मार्फत रणोद्योत शाह मार्फत फत्त्यजङ्ग साह
 मार्फत - दलमन्जन पाडे मार्फत रणजोर थापा मार्फत उदयगिरि
 मार्फत - कुलमानसिंह बस्न्यात

१. स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रुडामणिनरनारायणेत्या दि विविधविहदावलि विराज -
२. मानमानोन्नतश्रीमन्महाराजाधिराज श्रीश्रीश्रीमहाराज राजेन्द्र विक्रमसाह -
३. बहादुरसम्भरजङ्गदेवानां सदा समरविजयिनाम् --- --- ---
४. स्वस्ति श्रीकाजी युक्ला थुपके आशिषा, उप्रात तैले हाम्रो दर्शन गर्न आ -
५. उनाको ईरादा गरि धनकुटा काजी बहादुर मंडारिसंग आउदा काजी बहा -
६. दूर मंडारिबाट सबै विस्तार अधि श्रीजनरललाई लेख्याको रहेछ र श्रीजन -
७. रलबाट तेरो विस्तार हाम्रा हजूरमा विंति प-यो. हाम्रो दर्शन गर्न आउनको
८. हका बढिया गरिक्स्. आफना चाहिन्या मानिस् ली दसै अधि येक फेरा
९. हाम्रा हजूरमा आउन्या काम गरे. इति सम्बत् १८८७ साल मिति श्रावण
१०. वदि १४ रोज २ मुकाम कातिपूर शुभम् ---

(५)

१. स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराजकस्य हक्का - - -
२. आगे युक्ला थुपके साल ८६ मा सुवा जयन्त षतृमाफत म -
३. याको मोहरमा सिकस्त हुदा तैले आइ हाम्रा हजूरमा विन्ति गर्दा
४. अधि तेरा साथमा आयाका लापच्या घरमध्ये अर्दली घर
५. २३ वाहेक राष्णी रह्याका घरलाइ घर १ के रूपैया १ का दरले ति -
६. नुं. अवप्रान्त पनि तैले तसल्लह गरि बसायाका लापच्या घ -
७. रलाइ तेहि दरसित उठाइ --- मा सालबसाल दा -
८. षील गरि फारणाति लिनु मन्या बन्देजको मोहोर गरिवकस्या -
९. को हो, ६१ सालेदेषी कप्तान हरिमकले ३ रूपैयाका दरसित
१०. उठाउन लाग्याक्नु. साल ६१ देषी पनि साल ८६ मा भया -
११. का लालमोहरबमोजिम थामि तेरो जागीर कजाअी षान-
१२. गीमा जादा तस्को सटा तिनै घरमा दरियाका घर १ को रूपै -
१३. या ३ मध्ये १ रूपैयाका दरले --- लाइ सालबसाल
१४. बुफाह २ रूपैयाका दरले तैले षानु गरिवकस्या. आफ्ना षा -
१५. तिरज्मासंग निमकको सौफो गरि वस्ति बसाइ जगा आबा -
१६. द गुलजार गरि ठेक तारि वस. इति सम्बत् १८६१ साल मि -
१७. ति श्रावण सुदि ६ रोज ३ शुभम्

माफत पुष्कर साह, माफत रणोद्योत साह माफत भीमसेन थापा माफत उमाकान्त सपाध्या
माफत रणोजोर थापा माफत दलभजन पाडे मा. चामु मंडारी

(६)

दुर्गासहाय

१. स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराजकस्य ह्क्का - - -
२. आगे काजि युक्ला थोक येक जिहं येक नामगेके जिल्लै मोहं
३. मोतालुकै विजेपुर प्रगना राजगढ फाषा माजे मेहमेडामध्ये
४. कनकानदिदेशि पश्चिम वन्यानि नदिदेशि पूर्व हातिसार म -
५. डारगाह सिहनाथको थानदेशि उत्तर मदहारि वनियानि न -
६. दिका दोभानदेशि दक्षिण येति चारकिलाभिन्नको पुरन गो -
७. सात्रीको गह १ महादेउविश्वासको गह १ सुकाहको ग -
८. ह १ फडुरामको गह १ कालु णत्रीको गह १ आसालाल
९. होरियाको गह १ ज्मा गह ६ चारकिलाभिन्नको आवादि ---
१०. रानि जगा साल ६४ देशि तिमिहल्लाई माना चावल गरि
११. वकस्या जगा गुल्जार गरि इलाममा बस्न्या मारादारसंग सा -
१२. मेल मै परिआयाको काज काम गरि हाप्रा निमकका सोफो चि -
१३. ताई आफ्ना खातिरज्मासंग माना चावल जानि मोम्य गर. इति *
१४. सम्बत् १८६४ साल मिति वैशाख वदि ११ रोज २ शुभम्
 माफत पुष्करसाहः माफत भीमसेन थापा माफत रणचोतसाह
 माफत तारानाथ अर्ज्याल माफत फत्यजहुँ साह
 माफत दलभन्जन पाँडे माफत रणजोर थापा
 माफत रंगनाथ पंडितराज
 माफत दिप्लभानसेरपाडे

(७)

१. स्वस्ति श्रीगिरिराजचक्रुडामणि नरनारायणोत्यादिविविधविक्रुदावलि विराजमा-
 मानोन्नत श्रीम - - - - -
२. हाराजाधिराज श्रीश्रीश्रीमहाराज राजेन्द्र विक्रमसाह वहादुरसम्सेरजहुँदेवाना सदा
 समरविजयि -----
३. नाम् - - - - -
४. आगे काजि युक्ला थुम् काजि जिहं काजि युक्फिच्यु काजि युक् नामगेके जिल्लै चैनपुरका
 अम्ब - - - - -
५. ल् करफोक् फाक्फोक्मध्ये महामायासे पूर्व मेजिसे पश्चिम चुन्याडाडासे उत्तर थोगोमा
 डाडासे दक्षिण

६. यति चारुक्लाभिन्न जगाको इस्तक सम्बत् १८६५ सालसै लगायत् अधि ह्याउनिका जाचमा लिम्बु सुवाका
७. ठेकमा दरियाका घरवाहिक ८३ सालमा तिमिहेरुका साथमा आयाका सुवा लाप्चा लिम्बु रैयत गै -
८. झले आफ्ना कुटा कोदालाले बिद्रायाको घर घडेरि वारि सुवारा षरक घरको ठेक साउन्त्या फागु मेगजीन
९. डंड कुंड चाकचकुइ चन्द्रायन् जो गि पैसा वाजवि अस्मानि आमिलात रक कल मारीमेट्टी सिवाय राजअंक
१०. कल्यानधन हातिदात गैडा षाग वच्चा गौरीगाईका सिंग वच्चा रहतावहता मन्यो अफुताली वाहिक राष्णि काजि यु -
११. क्ला थुप् काजि जिहिन काजि युक् नाम्गे पट्टि अदली घरवाहिक ठेगाहा घर १ को दर मोहर रूपैया ३ मा
१२. घर १ को २ रूपैयाका दरले उठाइ तिमिहेरुले षानु घर १ को १ रूपैयाका दरले घरको ठेक र गोलाका रु-
१३. पैसा जाचका ढडामा दरियावमोजिम असुल तहसिल गरि साबसाल नया श्रीनाथ पल्टन्मा दाष्णिल
१४. गर्नु मन्त्या बन्देज वाधिवकस्या, रस्ति चलाइ वस्ति वसाइ जगा गुल्जार गर्नु. अमालि-बाट षोला द्वा-याले
१५. सील्या नहाल्नु. ढडाबमोजिम ठेक रूपैया किस्ता माफीक वासील् वाकि बुफाइ साल-बसाल फारणति --
१६. नु. आफ्ना षातीरज्मासीत ठेक् तारि धिति जानी इलाम ह्याउनीमा र्जु रही हाप्रा निमक्को सोफो चिताइ मो-
१७. ग्य गर. इति सम्बत् १८६५ साल मिति वैसाण वदी १ रोज ४ शुभम्.

(८)

१. स्वस्ति श्रीमदतीप्रचण्डभुजवण्डेत्यादी श्रीश्रीश्रीमहाराज जङ्गवहादुर रा -
२. षा जी.सी.वी. प्राइम्मीनीष्टर यांड कम्पांडर ईन् चीफकस्य रुक्का ----
३. स्वस्ति श्रीमद्राजकुमारकुमारात्मज पश्चीमतफिका कम्पाडीड० जन-
४. रल श्रीजगत्सम्सेरज कुवरराणाकस्य पत्रम् ---
५. जागे लापचा काजी येक वीदूरके अधी तीमीलाई लालमोह-
६. र गरि माना चावैल वेकस्याको भेडा भेडा जगाको चर्सा महाल्को रकम्
७. ६५ सालदेष्णि १७ सालसम्म लाग्याको धीयेन. हामीले षाई आया-

८. को थियु. १८ सालदेष्णि यो रकम् मालमा जमा बाधीयो मनी लेफ-
९. टेन् कर्णाल गजराजसींह थापा हेत्री माफत् तैले हाप्रा हजुरमा
१०. वीन्ति पादा जाहेर मयो तसर्थ तीप्रा माना चावल भीत्र मेढमेढा जगा-
११. को १७ सालसम्म चर्सांमहाल्को रकम् तीमीहल्ले षाई आयाको
१२. साचो को मन्या २२ सालका बालीदेष्णि त्यो रकम् माफ गरी वकस्याको
१३. ह. तीप्रा माना चावल भीत्रका चर्सांमहाल्को रकम् तीनी पदेन. तीमी-
१४. ले षानु मन्या रुक्का दस्णत् गरीवकस्या. इती सम्बत् १६२१ साल मीती
१५. माघ वदी ४ रोज १ शुभम्.

(६)

१. स्वस्ति श्रीमद्दतिप्रचण्डभुजदण्डेत्यादी श्रीश्रीश्रीमहाराज वीरसम्सेर जङ्ग० राणा बहादुर प्राईमीनीष्टर
२. याण्ड कम्याण्डर इन चिफकस्य रुक्का -----
३. स्वस्ति श्रीमद्राजकुमारकुमारात्मजश्रीकम्यांडरइनचीफ
४. जनरल खडसम्सेरजङ्ग० राणावहादुरकस्य पत्रम् -----
५. आगे जिल्ले मोर मागका हाकीम् कारिंदाके यथोचित उप्रांत
६. मोर जील्लामध्येको अधी हामीलाई वकस्याको माना चा-
७. वल जगाको १६ सालको चुमावन उठाउदा चुमावन लाग्छ
८. मनी मोरंतर्फ तहसील गर्ने जान्या हाकीम्ले पञ्चदा अधी
९. गादीममारण पनी माफ पायाको हुं हाल चुमावन लाग्नुप-
१०. नै होइन मन्या वेहोरको हाप्रा वावु लापच्य काजि ये-
११. क विदुरले विंतीपत्र पठाउदा अधी गादीममारण लाग्दा पनी माफ पा-याको हुनाले लापच्य काजी येक-
१२. वीदुरलाई वकस्याका माना चावल जगाको चुमावन् नलिनु मन्या लेफटेन् कर्णाल रीपुमन्जन् पा-
१३. डे दोत्रीका नाउमा रुक्का दस्णत्को सनद गरी बकादा माफ पायाको हुं हाल गादीममारण तहसी-
१४. ल गर्ने अडाबाट गादीममारण त्याउ मनी टटा गरिरहेकन् प्रभू अधीदेष्णि गादीममारण गोड-
१५. धुवा चुमावनसमेत्, माफ पाइआयाको हुनाले हाल गादीममारण लाग्नुपर्ने होइन, मोरंतर्फ गादी-
१६. ममारण तहसील गर्ने अडाका नाउमा इनहसका मानाचावल जगाको गादीममारण नलिनु मने

४८ सि एन ए एस जर्नल

१७. हक्का दर्शातको सनद १ गरीवक्से सो अडाले टटा गर्देन हो प्रभु हाम्रा नाउमा सनद नहुनाले जैले र-
१८. कम् उठह टटा लागी वरावर फीजोवीन्ती चढाइ सनद गराउनुपर्ने हुनाले तिमैहको पाशा लापचा घ-
१९. र मध्येस् षुवास्मेतको गादिममारण गोडधुवा चुमावन् लगायेत् सवै रकम् माफ् गरि-वक्स्यो भने
२०. हाम्रा नाउमा लालमोहोर १ स्मेत गरीवक्स्या दोसाध मुलुकमा रहि परीआयाको टहल गरी हजुर-
२१. को जये मनाह रहदा हुँ सो १९ सालको चुमावन् माफ् मयाको हक्का दर्शातको नकल स्मेत ये-
२२. सैमा गासी जाहेर ग-याको हु. जो मजि हुकुम् भनी ४३ साल कार्तिक सुदी ६ रोज ३ मा लापच्याका का-
२३. जी श्रीमानचन्द्रवीरले चढायाका रपोट्मा रक वंदोवस्तका १६ लंवरका अनवमोजिम् गादीममारण
२४. चुमावन गोडधुवा केही नतिर्नु भन्या लालमोहर दस्तावेज देषाउन्यासंग लगत नकस्नु भन्या सवाल
२५. मयाकेमा मोर जीलामध्येलाइ वक्स्याका जगाको अधी गादीममारण लाग्दा पनि माफ वक्स्या-
२६. को हो, यस्पालाका चुमावन लाग्नु भनी टटा गने लागिरहेहँ, गादिममारण माफ पायापछी चुमा-
२७. वन पनि मैले माफ पाउन्या हुँ भनी लापच्या काजी येकवीदुरले वींती चढाइपठाउदा श्रीपूर्वतर्फका कम्याडिड् जनरल भाह श्रीधोरसम्सेर जंजुवर राणामार्फत
२८. हाम्रा हजुर्मा वींती पादी जाहेर मयो. तसर्थे लापच्या काजी येकवीदुरलाई वक्स्याका जगामा १९ साल
२९. को चुमावन माफ गरि वक्स्याको छ टटा नगर छोडीदेउ दरघर मात्र गरी ल्याउनु रूपया नलीनु
३०. भन्या २० साल आषाढ सुदी १५ रोज ४ मा लेफटेण्ट कर्णेल रिपुमजनपाडे क्षेत्रीका नाउमा ह-
३१. क्का दर्शात् मयाको हुनाले र दोसाधमा बसी परीआयाको सर्कारको टहल गन्या हुनाले लापच्याका
३२. काजी श्रीमानचन्द्रवीरलाई वक्स्याका मना चावल जगामा ४२ सालमा लाग्याको गादीममारण

३३. लागूदैन लगत असुलीमा टंटा नगर मैन्या मोरं मालका नाउमा सनद गरीवक्सनुपली की म-
३४. न्या लागू जो मजी हुकुम मनी गादीममारण बंदोवस्तका हाकीम कारीन्दाले हाम्रा हजुरमा वींती
३५. पादा जाहेर भयो तसर्थ मलाइ वक्स्याका जगामा अधी गादीममारण लाग्दा पनी माफ वक्स्या-
३६. को हो. यत्पाला चुमावन् लागू मनी टंटा गरी लागी रहेछ मनी लापच्याका काजी येकविदु-
३७. रले श्रीधवुवाज्यू माफत वींती चढाइ १६ सालमा लाग्याको चुमावन माफ गरी वक्स्याको हुनाले र दोसा-
३८. घमा बसी सर्कारवाट परीआयाको टहल गन्या हुनाले ४२ सालमा लाग्याको गादीममारण माफ
३९. गरीवक्स्याको हू लगत असुलीमा टंटा नगर मैन्या हक्का दस्णत् गरीवक्स्या इती सम्बत् १९४३ साल
४०. मीती मार्गी वदी ६ रोज ७ शुभम्.

१. धनवज्र वज्राचार्य, 'चाँतारा मगरिथ भैया', पूर्णमा ५ पूर्णाहुँ, संशोधन-मण्डल, काठमाडौं, वि.सं.२०२२, पृष्ठ २३-२६ ।
२. श्रीहेमराज शाक्यको संग्रहमा यस विषयको कागजपत्र रहेको छ ।
३. बाबुराम आचार्य, 'श्री ५ बहा महाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाह' (संक्षिप्त जीवनी) भाग ३, श्री ५ महाराजाधिराजका प्रेस सचिवालय, राजदरबार, काठमाडौं, वि.सं.२०२४, पृष्ठ ६०३ ।
४. नयराज पन्त र अरु, 'श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहको उपदेश' जगदम्बाप्रकाशन, ललितपुर, वि.सं.२०२५, पृष्ठ ११८८ ।
५. उही, पृष्ठ ११६४-६५ ।
६. धनवज्र वज्राचार्य र ज्ञानमणि नेपाल, 'ऐतिहासिक पत्रसंग्रह' पहिलो भाग, नेपाल सांस्कृतिक परिषद्, काठमाडौं, वि.सं.२०१४, पृष्ठ ५४-५५ ।
७. 'Gazetteer of Sikkim', Manjusri Publishing House, New Delhi, 1972 (Reprinted) p. 19.
८. योगी नरहरिनाथ, 'सन्धिपत्रसंग्रह,' वि.सं.२०२२, पृष्ठ ८२ ।
९. उही, पृष्ठ १६४-६५ ।
१०. 'Gazetteer of Sikkim' Manjusri Publishing House, New Delhi, 1972 (Reprinted) p. 19.
११. तात्कालिक माननीय शिक्षाराज्यमन्त्री डा. हर्षबहादुर गुहडोको आदेशानुसार त्रि.वि. नेपाल र एशियाली अध्ययन संस्थानतर्फबाट हामीहरू युक्लाथुप-परिवारको भवन आदिको निरीक्षणको लागि हलाम फिक्कलमा गस्थ्याँ । त्यसवेला युक्ला थुपका वंशज श्रीपद्मचन्द्रलेप्चाज्यूको साँजन्थले ती पत्रहरूको उतार हामीले लिन पायाँ । पाठकलाई अध्ययनार्थ सुबिधा होस् भनी ती पत्र यस निबन्धमा समावेश गरेका हाँ ।
३०. मन्या २० साल आषाढ सुदी १५ रोज ४ मा लेफटेण्ट कर्णेल रीपुर्भजनपाडे हेत्रीका नाँउमा ह-
३१. कका दस्थात् भयाको हुनाले र दोसाधमा बसी परीआयाको सर्कारको टहल गन्या हुनाले लापच्याका
३२. काजी श्रीमानचन्द्रवीरलाई ककस्याका मना चावल जगामा ४२ सालमा लाग्याको गादीममारण

